

Эрк биш орулдж өгдг тавциг болн МТС-н көдлмшин төлө натуроплат өгдгиг уурулхин тускар, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ шин диг-дарана, үнин болн условийн тускар

1958 джиллин июнин 17-д КПСС-н ЦК-н Пленум деер үр Н. С. Хрущевин кесн доклад

Уурмуд!

Центральн Комитетик февральск Пленум деер колхозн тосхлтин цаарандк делгрлтин болд машинин тракторн станци-син бүрдэмдиг оньгаруллгнэ туск төр күүндгдхд, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ диг-дара сольхин тускар салу күүндхн гидж сүв-сөлвг келгдлэ. Энүнлэ ирлцүлдж, ЦК-н Президиум болн СССР-н Министрүүдин Совет диглдж белдэл, орулдж өгдг тавциг болн МТС-н көдлмшин төлө натуроплат өгдгиг уурулхин тускар, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ шин диг-дарана, үнин болн условийн тускар ЦК-н Пленум-н күүндвот сөлвг орулдж өгчәнэ.

Көдлмшч классин, колхозн крестьянствин, цуг олт-амтнэ баяхтэ байн джиргэлин сая хаялгнлэ ирлцдях төлөдэн, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ туск төр цань уга ик чинртэ төр болдж гарчана. Эн төриг балгсна куч-көлсчир цань уга чикэр хагьлар селанэ, юнъгад гихлэ, олт-амтиг тасрхан уга хот-хоолар тетклгн, куч-көлсчирин баядл-джиргэдин өслт, гиинг болн хот-хоолин промышленностиг сырьегар тетклгн энүнэс медгдхн. Эн төриг колхозн крестьянств чигн чикэр хагь-лхд дурта, юнъгад гихлэ, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ болн терунэ чик үнин систем—колхозн тосхлтиг улм цааранднь батлгэнд болн делгрүүлгэнд, колхозмудин экономик өслгэнд болн колхозникудин өсдг йовх некр-мудиг күүдн ханьгалгэнд берк ик чинртэ.

Социалистическ государств делгрлтин цуг девсныүд-др көдлмшч классин болн крестьянствин ницас—советск социалистическ стройин көндршго бат улнь болгч ницас. Коммунистическ парть баягын батлг билэ. Көдлмшчирин болн крестьян улсин күүрш уга ницан орн-нутгин куч-көлснэ производительностиг, промышленностин болн селанэ эдл-ахун өслт, куч-көлсчирин баядл-джиргэ болн культури кемджен түргар өргджих теткдженэ. Көдлмшч класс болн крестьянств хоорндк чик иньглгнэ ис иштаггар балгсн болн селанэ хоорндк залгалдгн батрджана, олт-амтнэ эдл-ахун цуг халхс зураггар делгр-джанэ, советск обществен ухан-серлин политическ ни-неги баялгн батрджана, мана социалистическ государствин куч-чидд батрджана, нарт дел-

кэ деер тууна улма болн тоо-мөр өсдженэ.

Уурмуд! Мана орн-нутгт коммунистическ тосхлтин ик гид программин партин XX-ч хург темгллэ. Партин хургин тавсн кергүд күүцалгнэ төлө ноолдгэнд советск олт-амтн ик гид күүцаньгүс барв. Социалистическ промышленность кучтэ кевар өсдг делгрджанэ. Научин болн техникин кесг халхс делгрүүлг-арн Советск Союз цуг нарт делкэг өврүлв. Селанэ эдл-ахун хот-хол гаргылгн сүл джилмүдт зөвар ичар өсв. Куч-көлсчирин культури болн материалн баядл-джиргэл берк гидгэр өбдлдж делгрдж йовна.

Мана орн-нутгин экономикн өсдг-өргдлтин тускар партин Центральн Комитет февральск болн майск Пленум-с деер тодрха то келгдлэ. Тер учрар энүнэ тускар эндр энүнд даки келд керг уга. Экономик делгрлгэнд мана барсн күүцаньгүснин ашд олт-амтнэ эдл-ахун улм өбдлүлхд манд шин эв-аргь гаргьдв, терунэ улм цаарандк өслтэ цань уга сан иргч секддг-ахиг зуг лавлдж келхэр селд-жанэв.

Парти XX-ч хургин шиид-врмудас иштаггар, олт-амтнэ эдл-ахун эрки чинртэ халхсин делгрлт түргдүлггар, эдл-ахун тосхлт гарлгг ясрул-лггар сүл джилмүдт Центральн Комитет зөвар ик эрки чинртэ төрмүд күүцав.

Промышленность болн тосхлс залг бидн оньгарул-вдн, тер манд сан ашан өгчәнэ. Техническ прогресс келгнэ хаалггар шин ик ишкдл кехин төлөд, куч-көлснэ производительностин өслт түрг-дүлхин төлөд— производствиг комплексн механизаци болн автоматизаци кех эрки чинртэ төр мана промышленностин өмн ода гарч ирсн баян. Сүл цагт парть болн правительств эрки чинртэ төрмүд күүцар агьу ик шиндврмүд авб, гермүд тосхлггар ик зурас кегдэд, күүцгддженэ. Гермүд тосхлгнэ эн зурас болзгаси урд күүцгдх гих цуг ицг манд баянэ.

Күнд промышленность делгрүүлгэнд улм цааранднь оньган сулдхл уга өгн баядг, олт-амтнэ эдлг эд-тавр элвдүл-лдж гаргылггар парть болн правительств төрмүд белдэд, түүган күүцдженэ. Эн төрмүдлэ зергдг, химическ промышленностин делгрлтиг түргдүлхин тускар Центральн Комитетин одахн болсн Плену-мин авсн шиндвр гатлгн ик

чинртэ болджана, тер шинд-вринг мана олт-амтн цугтан таассн биший. Эн шиндвринг күүцалгн—химическ сырье олзлдж кенчр эд, гост-ботиникс, хувц-хунр болн нань чигн из-дельс кедж гаргылггиг икдүлх эв-аргь учрах.

Олт-амтнэ төлө хот-хол гаргылггиг, гиинг болн хот-хоолин промышленностин төлө сырье кедж гаргылггиг элвдүлхин төлө ноолданд партиг болн советск олт-амтиг хамцулдж, селанэ эдл-ахун өргдүлггар чидлэн нөл уга цааранднь көдлх кергтэ гидж партин XX-ч хург Центральн Комитетд даалгала.

Танд дегд саянар медгдг, Центральн Комитетин авсн политическ, экономическ болн бүрдэмджин төрмүдиг данг-гин күүцалгнэс иштаггар буудя болн селанэ эдл-ахун нань чигн культури гаргьх кергт, нег үлү малмуд өсклгэнд мана орн-нутг сүл джилмүдт агьу их күүлтс барв. Көдлмшэри нүүрт йовгч колхозмудин болн совхозмудин седварр тавгдсн, амн болгнэ тоод малас гардг хот-хол гаргылггарн өөрхн джилмүдин эргд Америкин Соединени Штатсин кемджэг күүцэд, давдг гарх төриг хагь-лхин төлө цуг олт-амтнэ джисан делгрв.

Советск Союз болн Америкин Соединени Штатсд сүл джилмүдт селанэ эдл-ахун цуг продукции өслтин йовун тускар статистическ зарь то келхиг зөвшартн. Кем-джан дөрвн джилин эргд—1950 джилас авн 1953 джил күртл, СССР-д селанэ эдл-ахун цуг продукция өслт джилдэн дундлад, 1,6 процент болсн болхла, Америкин Соединени Штатс—1,7 процент болв, тегад сүл дөрвн джилд Советск Союзд джилдэн дунд-лад эн продукция өслт 7,1 процент күрч өсв, Америкин Соединени Штатс болхла эн продукци 1,1 процент күрч ба-гьрв.

СССР-н экономическ гол төрмүд болдж гарчасн—тууджлгч ахр болзгт амн болгнэ тоод хот-хол гаргылггарн хамгин ик делгрлттэ капиталистическ орн-нутгудиг күүцэд, давх—гол төрмүд хагь-лггарн селанэ эдл-ахун хот-хол гаргылгнэ өслтэн сүл джилмүдт зөвар темдгтггар түргдүлсиг эн дүнжүүлгдсн то иткүлдж үзүлджанэ.

Эдл-ахун тосхлт мана барсн күүцаньгүс империалист-риг айлгнэ. Советск Союз, нарт делкэн социалистическ лагерин цуг орн-нутгуд про-мышленность, селанэ эдл-ахун

наукс болн техникс, олт-амтнэ баядл-джиргэл улм өбдлүл-лггар агьу ик көдлмш кел-гн—капиталистическ сис-темад йамшгтэ болджанин тедин илдь медж ода кел-дгачханэ. Советск Союзин болн социалистическ наадк орн-нутгудин эн хаалгэд барсн шин күүлтс болгн социалистическ систем капиталистическ системас деер болдж гар-чанин ил үзмлж болджана.

Парти VIII-ч хург деер В. И. Ленин иигдг келлэ: «Бидн коммунизмг—зуг эн экономическ иткмдгтэ бат ул-та болхланэ үйлнэвдн» (Соч., 29 том, 168 халх). Эдл-ахун тосхлтин агьу ик зурас күүц-ахларн, тегад түүгарн бидн ком-мунизмг экономическ үйл-дженэвдн, түүнэ баяриг кем-джен уаггар батлджанэвдн, нарт делкэн агьуд түүнэ бий-үрн татгч чидлиг икдүлджан-эвдн.

«...Эвранны чидлэн газдин ордудин үүрмүдт илар медүл-хан ил баях юмнас маниг эс хаджиджэхиг тедин үзүлхин төлөд, тедин дарг уга, харү цоклж болшго бармтг мате-риал өгч зөвтэвдн»—гидж Владимир Ильич келсн (Соч., 29 том, 169 халх).

Марксистск-ленинск парть гардулджапах Советск Союз, Китдин Олт-амтнэ Рес-публик, социалистическ цуг орн-нутгуд экономикс делгрүл-лгэнд күүцэсн эвранны күүц-в-рмүдэри, капиталистическ орн-нутгудин куч-көлсчирт империализмин өмнэс ноолдхдн, төвкнүн баялгнэ, демократин болн социализмин агьу ик

кергин дилврин төлө ноол-дхдн йирин хаг-дарг уга, харү цоклж болшго ил материал өгчәнэ.

Уурмуд! Промышленностин халхар чигн, селанэ эдл-ахун халхар чигн мана парть кех ик төрмүд тавб. Капитализмлэ төвкнүн экономическ дөрлдэ келгэнд шин өбдэн саалтг гатлх зөвтэ болджанэвдн. Ямаран болв чигн саалтг гат-лхар седжэх күү болгн түү-ндэн белдх кергтэ.

Селанэ эдл-ахун хот-хол гаргылггиг элвдүлггар агьу ик төрмүд тавхларн бидн түүган күүцэтин төлөд цуг чид-лэн хамцулх зөвтэвдн, олт-амтнэ дурн-седжл болн гүджр-лт цугтн гаргьулх зөвтэвдн, телү мет, бүрдэмджин көдлмш бас кех зөвтэвдн. Энүнларн хамдн зерглүлдж бидн, селанэ эдл-ахун производствиг шу-луггар өбдүлхин төлөд керг-тэ хамг материалн-техническ белдвр кех кергтэ болджанэ-вдн.

Мана социалистическ селанэ эдл-ахун делгрлтин өдгэ цагин девсныгд, нег үлү МТС-н бүр-дэмдг оньгаруллгнла зал-гьлдулдж селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ төрмүд агьу ик чинр зүүдженэ. Ма-шинн-тракторн станцисин бүр-дэмдг оньгаруллгн—про-изводственн шин условийс де-ревнь токтан. Колхозмудиг производственн-техническ тетклгнэ зуг ганцн янэнь сольгддгаш. Государств болн колхозмуд хоорндк экономическ залгьлдана төрмүд, тер тоод селанэ эдл-ахун белд-врин төрмүд чигн шинэр тавд-дженэ.

I.

МТС-н бүрдэмдг оньгаруллгн болн колхозмудар селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ диг-дара болн условий сольх кергтэ боллгн

Селанэ эдл-ахун цааранднь келларн, В. И. Ленин, селанэ күүцтггар өбдүлгнэ төр-мүд хагьллгн—селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ сис-тем ясрулхиг, колхозмудас го-сударств хулддж авчач хот-хоолин үн гаргылгнэ төриг цуг халхарнь саянар шинд-жг, экономическ халхарн диг-лгдсн үн гаргьхиг, терүгарн колхозн производств делгрүл-хин төлөд шин үрмд учрахиг шундг некдженэ.

Олт-амтнэ эдл-ахун эрки ик чинртэ эн төрмүд халах-ларн, коммунистическ обществ тосхлгнд белдврин болн те-рүнэ нильчин чинрин тускар алдр Ленинэ заасн зааврар бидн гардвр кех зөвтэвдн. Советск йосна түрүн джилмүдт социалистическ тосхлтин зурас

келларн, В. И. Ленин, селанэ эдл-ахун босхдг, өндлгьлгнэ ил болн терүг хуврүлгнэ ул деер орн-нутгт хот-хоолин көрнэ эрк биш тогтахиг онц лавлдж келдг билэ.

«...Промышленностьд көдл-дгях көдлмшчириг хотар тет-кдг болдгар, Советск йосн кесг арвн, кесг зун миньгн көдлмшчириг кергтэ болсн газ-рурнь йовулдж чадг аргта болдгар көдлмшчирин болн крестьян улсин хамдан күүчл-ггар хот-хоолин көрнэ кем-джен эс бүрдэдж чадхла, гиин социалистическ орн-нутг көдл-мшч-крестьянск йосна государ-ств болдг чадшго Тер уга-ггар зуг хоосн күүндвр болад

(Цаарандкнь 2-ч халх).

Эрк биш орулдж бгдг тавциг болн МТС-н кбдлшин тблэ натуроплат бгдгиг уурулхин тускар, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ шин диг-дарана, үнин болн условийн тускар

1958 джилин шонин 17-д КПСС-н ЦК-н Пленум деер үр Н. С. Хрущева кесн доклад

(Шаранды 1-ч халга)

Улсын Эдл-ахун йоста гндлгнэ хот-хоолни көрнө болджана. Тинч көрнө угагар социалистическ политик зүг хоосн санан болад улдхмн бөлджана — гндж В. И. Ленин келхмн (Соч., 31 том, 474 - 476 халга). Белдлгнэ төрмүд халдлгыг цуг оли амтнэ эдл-ахун сá халгт тоолдж Ленин халгд бэйсиг үлдж байнат

Ори-нутг эврэнн бейтин ячаран деснад йовх болна, белдлгнэ политикни парты дангыг терүн байдлгнэ ирцүлдж, илгдгд билэ, тегад тер политикн — производителн күчн-чидлин болдгд камини акар доньгнн күргхиг нескдг бэйсми.

Советск йосна түрүн джилмүдт гражднск дайна болн деревнэ классни ноолдан хурагддаж байлал, аргэ уга болад, Ленини зааврар парты хот-хол хувадж тавджд авдг болхд тинч бэйсми. Селанэ эдл-ахун хот-хол бгдлгнэ твигд чанггэ даалгыр декретэр тогтагдт билэ. Хот-хол хурадж тавдгнн тускар Владимир Ильич Ленин нигдж келлэ: «... бүкдлн тинч бэйх байдлгнэ ганцн болн аргын хот-хол хувадж тавлгнэ бэйсми. Тегэд тер эврэнн тууджлгч даалгыран куяв хоорүдгдсн бола хоорон ори-нутг пролетарск диктатур харсджд авб (Соч., 32 том, 434-ч халга).

Газадни ори-нутгудин нигереволуциг болн дотадни контрреволюциг куучсн хббн, парти Х-ч хурт деер, В. И. Ленинн селдгэр, хот-хол хувадж тавлгнэ хот-хоолни авт тавдгннүр орлгнэ — социалистическ тосхлтин кергт бйрч ик чиртэ болсми. Ним төрмүд куясанн ашд селанэ эдл-ахун производствэ хэрү босхлгнэ теткдв, кбдлмшч класс болн крестьян улс хоорндк нийцдн улм нкэр батрагдв.

Социалистическ тосхлтин йовудт ори-нутгин байдл онгдгара, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ янэс чиги онгдгарулдгд Оли-амтнэ эдл-ахун социалистическ реконструкци, промышленнесте харү тосхлгнэ болн терүг онгдгарулдгднэ зурас куяагдн, балгсд бсдлгнэ — эдл-ахун хот-хол эдлгнэ икдүлв. Эн байдлгнэ селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ халхар гусударствин зурал улм халдалгыг оргдждүлж батрак кергтэ болв 1928—1929 джилмүдт крестьян улсин эдл-ахусла болн кооперативн нийцдлэ буудл болн нань чиги хот-хоолд бооцаггар контрактаци халгыг парты таваста — гндж тосдсми.

Хббнн, 1932—1933 джилмүдт улм бат ул деер хот-хол ордж ирлгнэ иткмджатгар батлхн тблд, контрактацин орчд буудя, мах, ус болн нань чиги хот-хол эрк биш орулдж бгдг келггар эрк болсми. Тер ца-

натуроплат оглгнэ гарггдсми. Тинч гусударствени көрнө хоршүдлгнэ эрнн булгнэ болад, МТС-н күчн-чидлэр колхозмүдт келдсн кбдлмшин тблэ гарггнэ гусударствени тавдгад боолсн.

Буудлггар, боднигар, тосна культуруар эрк биш тавхин кемдждг тингхд тарана зурá халджд, тодрха кемдждггар, малас авдг хот-хол болхла, мални тооггар тоолтг бэйсми. Тинч диг-даран тодрха цагин эргдч эрк биш кергтэ бэйсн болсн, удан байджд чадшгд бэйсми. Юнгд гнхлэ, селанэ эдл-ахун производствэ оргдждүлгнэ тер урмдүлджасми биш. Нүр йовгч колхозмүд тасто байдл тавдгд, тегад олдүднн эдл-аху бсхк урмд тевниг хашнхдүлдж бэйсми.

1940 джил партин Централн Комитетин мартовск Пленум, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ болн худджд авлгына политикни онгдгарулхн тусни тогтгар авла. Селанэ эдл-аху гусударствэ орулдж бгх хот-хоолни гектарни тооггар тоолдг ави-бэри эн шиндврэр тогтагдла. Гусударствэ орулдж бгх хот-хоолни гектарни тооггар келгнэ ави-бэри гусударствин гарт колхозмүдт даалггсн газрмүдт саянар толгнэ теткчг экономическ толгнэ болсми. Эн ави-бэри бүкиднэ иткүлдж, колхозн тосхлтиг цааранды батрулгнэ, газр эдлгнэ болн мал бсхлгнэ хот-хол элдждүлгнэ болн терүг белдлгнэ тусан күргсми.

Цааранды, хот-хоолни туск гусударствени иекврни бсдт дахжд, эрк биш орулдж бгдлгнэ зөргүлдж, селанэ эдл-ахун хот-хоолни зөвэр бөддн үнар гусударствэ худджд авдг систем гарггдв. Эрк чинртэ техникеск культуриг, үлгүрлхк көвнэ, лён, шикрин свекл, олс болн нань чиги тинч культуриг үнин гаргггнэ талдан диг-дарата, гусударствэ болн колхозмүдт хоорндн тооца келгнэ талдан — контрактаци келгнэ систем бэйггэ бэйсиг кемджд келж кергтэ.

Тингд, эрк биш орулдж бгдлгнэ, МТС-н кбдлмшин тблэ натуроплат бгдлгнэ, худджд авлгына болн контрактаци бүрдждж белдлгнэ хандгнэ ик, олх деснхтэ систем тогтсми. Цаган биди аргэ уга болад, белдлгнэ оли зүсн янэс болн оли-зүсн үн гарггсн болв чиги, оли-амтнэ эдл-ахун бсджд-оргдждлгнэ йовудт тинч системни ик дуту-дүнднн улм илддгд медгдв.

Тер дуту-дүндэ ююндв? Түрүн болджд зон болггар селанэ эдл-ахун бсджд оргдждлгнэ швэри күшч эс халгадгт бэйсми, тер тблд, колхозн производствн улм куясанд олалж оли-амтнэ селдвр хасгдгд бэйсми. Белдлгнэ системни джаныггарган болн оли зүсн үн бавлгнэ, белдлгнэ хандгнэ ик аппарат тогтахур авч ирвэ, эннх тегэд селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ цуг кбдлмшч бэйсми. Белдлгнэ ор-

гансар зүг хот-хол орулдж бгдчирт даалгггар болн конганди бичдгт ямаран чиги материал зөвөр келж гарггдг уга кесг арви миньгнэ күн суухалд билэ. Тедниг бгдлгнэ, нань белдлгнэ аппаратиг збднэрт баггүрүлсн хббн чиги, гондрствени ик мбнхн гарггдгд бэйсн.

Буудя, бодниг болн нань чиги хот-хол белдлгнэ ода бэйх диг-даратгар болхла, колхозмүд бэйрн газрин байдл ямаран болв чиги, збдмдн нань селанэ эдл-ахун производствени шинлхнүлгнэ тус уга болв чиги, тедниг гусударствэ эрк биш орулдж бгх бэйсми, тегэд терүгнн ик олзта халх эдл-ахун бсджд-оргдждлгнэ хашнхдүлдж бэйсми.

Улгүрн, природн-экономическ байдлэрн мал бсхлгнэ, бодниг эс гндж техникеск культуру тарлггэ оргдждүлгнэ оли-амтнэ эдл-ахун олзта-туста болдг прибалтийск республикск, РСФСР-н деед-ар үзгнн областсэр болн нань чиги кесг райодар, колхозмүд эрк биш орулдж бгдлгнэ болн натуроплат бгдлгнэ диг-даратгар гусударствэ буудя орулдж бгх зөвтэ бэйсми.

Тер райодт буудя белдлгнэ зурá бгдгд чиги, буудян долыт колхозмүд малас гардг хот-хол гусударствэ орулдж бгдхад билэ. Улгүрн, Латвийск ССР-н колхозмүд 1957 джилд 93 миньгнэ тонн буудя орулдж бгх зургаасн зүг 18 миньгнэ тонн буудя орулдж бгдхад, 75 миньгнэ тонн буудяв, эс гнджд зурал 81 процентни долыт малас гардг хот-хол орулдж бгдхад.

Белдлгнэ кесг зүсн янэс үн тогталгнэ үлмэгнэ халдал уга байджд чадшгд билэ. Белдлгнэ янэснэ ирцүлдж хот-хоолни үн гарггдгд бэйсми, тингхлэри тегэд тер үнис нурлгдгд экономическ амрсн бэрмтг уга болдг бэйсми.

Белдлгнэ кесг зүсн янэсас гарад, селанэ эдл-ахун хот-хол болн сурьэ белдлгнэ гусударствени нег янэс орч цаг ирв. Колхозмүд батрад, теднэ оргдждлгнэ йовудт оли дүнднн эдл-аху чинрари нкэр асрсн бгдг цагин байдл эрк биш тавициг уурулдж колхозмүд хот-хол гусударствэ ори-нутгин зонмүдэр дифференцировать келдсн нег үнар худдггар орх аргэ учрв.

Терүнарн хамдан селанэ эдл-ахун хот-хоолар гусударствэ тетклгнэ колхозмүдин орглцлгнэ кемдждг улм чикэр илгнхн эржд, колхозмүдас эрки гол хот-хол, үлгүрлхк буудя, бодниг, мах, ус, ноос болн бидг гусударствэ белджд авлгыг гектар болгнэ кемдждггар авдг ави-бэри цааранды үлдэхми. Тингхлэри, колхозмүдин деер заагдсн хот-хол худдлгнэ нормиг эдл-ахун халхэ илггдгдг шинлхнүлгнэ ирцүлдж, улм нкэр онгннэ олдж илггджд кек кергэ.

Техникеск культурумүд — көвнэ-сырец, шикрин свекл, лён, олс, тэмк болн нань чиги збм

хот-хоолни тускар болхла, тедниг белдлгнэ контрактацин диг-даратгар кехми гнджд эрм үүрмүд селанэ оргдлгнэ. Болн, белдлгнэ оли зүсн янэс худдлгнэ, худджд авлгына зөргүлдж контрактаци үлдэггдгд керг бэйхнн — гндж эн төрнн саянар, цуг халхарн шиндждлж күүндэр кех кергтэ.

Худджд авлгнэ болн контрактаци хойран хоорнд ямаран илгдлг байдл тегэд? Эн хойран хоорнд илгдлгнэ ода күртл контрактаци бгдлгд не-мүр мбрд болдг бэйсми. Колхозмүдла, теднэ орулдж бгх цуг продукци эс гнджд продукци зармдсн урдасн бооца келд бэйсми. Тингхлэри тегэд, контрактаци халгдгсн продукци нег үн бгдгдхми, зургаас үлү орулдж бгсн продукци збвэр бөддн үн бгдгдг бэйсми.

Ода биди зургаас үлү орулдж бгсн продукци тблэ не-мүр-мбрд бгдлгнэ системни уурулджана. Тингсн цагт, худджд авлгына болн контрактаци хоорнд онц заг уга болсми. Зүг контрактацин туск бооцанд экэр теткхн тускар шинлхн пункт байдг билэ, болв экэр гетклгнэ, тер мет нань чиги зарм льготонг (үлгүрн, льготн үнар шикрин свекл худдлгнэ) худджд авлгына системд чиги күдлггдггар хадггдлж болхми. Белдлгнэ онгдгараулгнэ залгылдждг контрактацин халгдлг болж-аху-гннэ селвджд күүндхдэй.

1953 джилдэ авн 1957 джилд күртл селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ икджд олд, бодниг, шикрин свекл, лён, мах, ус, ноос, бндг белдлгнэ нег үлү икджд олд.

Селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ 1958 джилд зурá батлгдлгд, колхозмүд болн совхозмүд болгнд бгджд олсн медлгд бийнш. Ода, буудян болн нань чиги культуриг урггнэ үлмн сэн болджд цагт, декад шикрин свекл таран газрин агуу зөвэрт икдүлгдсн цагт, белдлгнэ зурá икдүлхн тускар зөр тавджд чадх збм манд бэйсн. Ори-нутгин бдр-бурин эдлврг теткн деедн, болн дүнггэ көрнэ бүрддгд болдгар эн джил ик буудя, шикрин свекл, тосна культуру болн малас гардг хот-хол белджд тблэ тавджд чадх аргэ манд бэйсн.

Гусударствени белдлгнэ 1959 джилд болн дарук джилмүдин зурас келхлэри, орулдж бгдгдсн цуг зүсн болгнар белдлгнэ зурал кемджднэс иштэгггар, гусударствэ ямаран хот нкэр керггджджхиг тоолджд кехми гнджд селгв бгдгджднэ. Белдлгнэ зурá темдн-гхлэри эдл-ахун ода бэйх производствени болн худджд чадх кемдждгнн тоолж кергтэ. Оли-амтнэ хот-хоолар, промышленностиг — сырьеггар цаглшг теткдг, болн кергтэ көркү бүрддгд болн гусударствени оли-дүнднн нань чиги керггдлг теткдг, селанэ эдл-ахун хот-хоолни үн элджд бол-

лгар продукцини зүг худдлгх хувинь гусударствэ, белдлгнэ диг-даратгар худдлгнэ авхур селанэ эдл-ахун хот-хол гаргггнэ цаарандк бсдт авч ирхми.

Белдлгнэ тинч диг-даран бэйсн учрар колхозмүд продукцини зөвэр ик хувинь — хоозн рынхд худдх ик аргыга болхми, ташир тингхлэри, гусударствени гүүлгнэ эд-тавр элвг болхла, бөрхн икн эрши колхозн рынхд үн үн-ичин үнас эсгэ багь болхн мел лавга. Ори-нутгн олн зүсн зонд, теднэ шинлхнүлгнэ тоолад, селанэ эдл-ахун зун гектар газр болгнэ. Ода цуг болн худджд продукци гаргггнэ икдүлгггар куягдх зурá келж авч кергтэ.

Саянар шинлхнүлгдсн селанэ эдл-ахун производствэ зарм республикни болн областсн колхозмүдт 1958 джилд авн эклэд кинн саянар гарггдг авдгд хот-хоолни гусударствени белдлгнэ кемджд икдүлгд, эн района экономическ условийэр худдлгх халхарн ургггнэ гарггдгд олз уга збм хот-хоолни гусударствэ орулдж бгдлгнэс худдлхлэ сэн болдг билэ.

Буудя тарджд гарггджд авлгнэ олзта, бийннн үн килэр болдг, үлгүрн, Казахстан, Западн Сибирин, Илжл көван, Урални гатц болн ори-нутгнн талдан чиги зарм райодт буудян ик зүлг белджд зөвтэ. Буудян ик урггнэ авдг болад тооржд одсн, ик урггнэ авчадг Украинск ССР-н, Северн Кавказин, Централн хар газрта зона болн нань чиги райодни колхозмүдас болн совхозмүдас буудян зөвэр икн хувинь урдк кевтэн ордж ирхми. Терүнарн хамдан эрлинн-шиш, бодниг, люпин, вико-овсянка хооло тардг болн оли джилдэ бис тардг урггджд авад, мални хот нкэр белджд авч чадх аргыга Централн хар газрта зонд болн РСФСР-н деед-ар үзгнн нег үлү Украинн аргад, Прибалтикт болн Белоруссийд ус нкэр сааджд авдг белджд болхми.

Болв деед-ар үзгт буудя тарджд урггджд авлгына аргнн тускар зарм урмүдт хадгггар халгд бэйсн гнджд ик келгггар селлэв. Деер заагдсн зонд йирни нам буудян культуру тардг олзта уга, тер көдлмш кергд керг уга гнх байдлгггар зармдн манд келгнэ. Эн эндү тоолвр, Мални бсдт дахад, мални шег-бог икдх зөвтэ. Терүнарн талдан, бөрхн джилмүдин эргд минералн удобрень гаргггнэ икдхми. Ийм байдлг, хагсу гань амрдж болдо, нам зарм райодтнэ элвг хур-чиг ундг деед-ар үзгнн зон биджин урггд авлгына лавта иткмдждг газр болад чиги бэйхми. Наадк райодар таасмджд уга байдл учрхла, энүнд бөддн урггнэ чиги авч болхми. Тер учр деед-ар үзгнн райодт буудян эдл-аху дельтүлдж болшг гнджд урдасн лавджд келжд бол-

лгар продукцини зүг худдлгх хувинь гусударствэ, белдлгнэ диг-даратгар худдлгнэ авхур селанэ эдл-ахун хот-хол гаргггнэ цаарандк бсдт авч ирхми. Белдлгнэ тинч диг-даран бэйсн учрар колхозмүд продукцини зөвэр ик хувинь — хоозн рынхд худдх ик аргыга болхми, ташир тингхлэри, гусударствени гүүлгнэ эд-тавр элвг болхла, бөрхн икн эрши колхозн рынхд үн үн-ичин үнас эсгэ багь болхн мел лавга. Ори-нутгн олн зүсн зонд, теднэ шинлхнүлгнэ тоолад, селанэ эдл-ахун зун гектар газр болгнэ. Ода цуг болн худджд продукци гаргггнэ икдүлгггар куягдх зурá келж авч кергтэ. Саянар шинлхнүлгдсн селанэ эдл-ахун производствэ зарм республикни болн областсн колхозмүдт 1958 джилд авн эклэд кинн саянар гарггдг авдгд хот-хоолни гусударствени белдлгнэ кемджд икдүлгд, эн района экономическ условийэр худдлгх халхарн ургггнэ гарггдгд олз уга збм хот-хоолни гусударствэ орулдж бгдлгнэс худдлхлэ сэн болдг билэ. Буудя тарджд гарггджд авлгнэ олзта, бийннн үн килэр болдг, үлгүрн, Казахстан, Западн Сибирин, Илжл көван, Урални гатц болн ори-нутгнн талдан чиги зарм райодт буудян ик зүлг белджд зөвтэ. Буудян ик урггнэ авдг болад тооржд одсн, ик урггнэ авчадг Украинск ССР-н, Северн Кавказин, Централн хар газрта зона болн нань чиги райодни колхозмүдас болн совхозмүдас буудян зөвэр икн хувинь урдк кевтэн ордж ирхми. Терүнарн хамдан эрлинн-шиш, бодниг, люпин, вико-овсянка хооло тардг болн оли джилдэ бис тардг урггджд авад, мални хот нкэр белджд авч чадх аргыга Централн хар газрта зонд болн РСФСР-н деед-ар үзгнн нег үлү Украинн аргад, Прибалтикт болн Белоруссийд ус нкэр сааджд авдг белджд болхми. Болв деед-ар үзгт буудя тарджд урггджд авлгына аргнн тускар зарм урмүдт хадгггар халгд бэйсн гнджд ик келгггар селлэв. Деер заагдсн зонд йирни нам буудян культуру тардг олзта уга, тер көдлмш кергд керг уга гнх байдлгггар зармдн манд келгнэ. Эн эндү тоолвр, Мални бсдт дахад, мални шег-бог икдх зөвтэ. Терүнарн талдан, бөрхн джилмүдин эргд минералн удобрень гаргггнэ икдхми. Ийм байдлг, хагсу гань амрдж болдо, нам зарм райодтнэ элвг хур-чиг ундг деед-ар үзгнн зон биджин урггд авлгына лавта иткмдждг газр болад чиги бэйхми. Наадк райодар таасмджд уга байдл учрхла, энүнд бөддн урггнэ чиги авч болхми. Тер учр деед-ар үзгнн райодт буудян эдл-аху дельтүлдж болшг гнджд урдасн лавджд келжд бол-

(Шаранды 3-ч халга).

Эрк биш орулдж бгдг тавциг болн МТС-н кбдлшин тблэ натуроплат бгдгиг уурулхин тускар, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгнэ шин диг-дарана, үнин болн условийн тускар

1958 джилин шонин 17-д КПСС-н ЦК-н Пленум деер үр Н. С. Хрущевин кесн доклад

(Шаранды)

Шго. Хэрнэ нам, эн райод мал бсхлгнэ чиги, буудя тарггдлгнэ чиги райод болад чиги бөдлхми. Энүнд шикрин свекл тархд сэн таол бэйсн, тер учрар саални үкр болн гахас бсхлж болх таал энүнд бас бэйсн. Кермжани, нешири гектар газрас дундлэ 25 30 центер буудя хуралж авлг болхла, манá деед-ар үзгнн болнн газр нешири газрас тооггар болв чиги дор биш, тегад, кермжани бидн тинч ик удобрень бгдлэ, теднэ авдг урггнэс нкэр урггнэ авхван.

Тазжикск ССР-н, Туркменск ССР-н, Армьнск ССР-н, Узбекск ССР-н, Грузинск ССР-н болн Азербайджанск ССР-н кесг райодтар техникеск культуру гарггдгнэ зөвэр саянар оргдждүлгдгдх авчад, ирчг джилд эн райодни колхозмүдиг гусударствэ буудя орулдж бгдлгнэс сүлдх кергтэ. Ори-нуттг буудян гаргггнэ зөвэр икдсн цагт цааранды эн райодтар худджд буудя тарджд керг бэйхнн? Энүнд көвнэ, зер-земш, вино-урга болн нань чиги культуру тарджд ургггнэс нег үлү олзта болхми.

Среднн Азия болн Закавказин республикни, Молдавск ССР-н, РСФСР-н болн Украинск ССР-н бийннн райодни колхозмүд гусударствэ бодниг орулдж бгдлгнэ централизованн зурá тогтгасн бас туста болхми. Тер республикни болн областснн зарм колхозмүд, бийснн үлү худдлгх боднигта болхла, тогтагдсн гусударствени белдлгнэ үнар гусударствэ орулдж бгч чадлгдхми.

Бодниг болн темс тарджд гаргггнэ болн белдлгнэ туск төрэр онц келж кергтэ. Бодниг болн темс тарджд гаргггнэ энд-тенд үүлдгнн уурч, цуггарггасн бичк - бичкнэр тавиэр авхми гндг ода бэйх халдгггар дамшлггг хайжд, эн культуриг эдл-ахун олзта-туста болдгар бурдхд цаг ирчк. Ода колхоз болгнн гилтэ эн культуриг багь-баггар тарджд, гусударствэ орулдж бгднэ, болв тер бодниг, темсн гусударствэ олзта биш, юнгд гнхлэ, дегд үнтэ болнэ. Колхозд чиги тер амрсн олзта уга, багь агуд таргднэ, тингсн хббн тер культуру тарджд гарггнэ ирцннүлгнэ биш болдг чиги йовдл бэйсн, тедниг асрдж урггггнэ механизац багь болна.

Таранэ бгдг цагин механизацни эв-арггар бэйх саамла, бодниг болн темснэ культурумүдиг тарджд, асрдж, урггдлж, хуралгыг оли райодтар баггасн — экономическ туста болхми, тер цагт эдл-ахун шинлхнүлгдл болхми, бодниг болн темс тархд улм сэн газр шуудж авч болхми, эн культурумүдиг дөрвдждүлгд-үлгүлгджд, дөрвдждүлгд-үлгүлгджд таргд аргэ учрхми, энүг хойр талагшанды ардж асрдж болхми, кергтэ кемдждггарнэ цаглань удобрят келжд болхми, кергтэ болсн газртнэ — ус-лдж чиги болхми.

Москват темсэр болн боднигар теткхн тблд. Московск областни райодас талдан, үлгүрн, Рязанск, Тульск, Калужск, Орловск болн Брянск облстастын зарм райодиг бас орлууджд болх бэйсн болджана. Темс болн бодниг тарджд ургггггар шинлхнүлгдсн эн райодни совхозмүдэр деер заагдсн культурумүд тархнн тблэ икнц болн темс тархд улм сэн газр шуудж авч болхми, эн культурумүдиг дөрвдждүлгд-үлгүлгджд, дөрвдждүлгд-үлгүлгджд таргд аргэ учрхми, энүг хойр талагшанды ардж асрдж болхми, кергтэ кемдждггарнэ цаглань удобрят келжд болхми, кергтэ болсн газртнэ — ус-лдж чиги болхми.

Зүг түрүлэ алык зонд тархнн илгдгд, эн культурумүд тархд олзта болдг газрин аггднэ колхозмүд болн совхозмүд алыд бэйхнн медал авчк кергтэ болхми. Тингчкд тегэднн колхозмүдин географическ бэйрнэ тускиг болниг, темс элх улсн бөрхн бэйхиг, төмр болн шоссейн хаалгэ, усн хаалгэ бэйхннэ тусулы тоолжд кех кергтэ. Терүнарн болнн газр нешири газрас тооггар болв чиги дор биш, тегад, кермжани бидн тинч ик удобрень бгдлэ, теднэ авдг урггнэс нкэр урггнэ авхван.

Энүлэ залгылджд, Подмосковин райодт темс тарджд урггггнэ тускар бөбкн үг келхэр селлэв. Темснэ культуру тарггднд белчр газрмүд олзлхнн тускар кесг даждж келгдлэ. Улгүрн, Роменск райод авад халалтн. Темд голнн айта гндг белчр бэйсн, юн түүнд урггнэ? Шарлжин, буудян, бура урггнэ. Кесг джил хооран, темс тарлгыг Подмосковд баглх шишнн шиндвр батлжд авдхд, белчр газрмүдиг олзлж кергтэн тускар заагдла. Тингхд Москва-голин, Оман болн Яхромни белчр эрнэ г газрмүдиг цеврлггг эклчлхлэ. Темснэ бөддн урггнэ авд энүнд ийр сэн таалта, газрин авн, темснэ таргггг улггг бурджд болхми. Зүлгд техникниг көдлмшг орулад, бурраг чавджд хайд, газрин халгдлэ, усалгг бурдхд кергтэ бэйсми.

Болв тер төр йоста кевэр бурддгдсн уга. Энүнд, Подмосковни ик гндг огород гарггджд болх бэйсми. Москва шин, дала темс кимдэр авч чадл бэйсми. Терүнд гарггггнэ мбнхнги йир ахр болгнн дунд хэрүлжд болхн лавта бэйсми. Ода би Московск областни тускар келүв, болв эн бас талдан областснн тускар чиги нелгджднэ.

Ик балгсдт болн промышленн центрумүдт бөрхн бэйх совхозмүдт кимд темсн болн бодниг элвгг тарджд ургггггар чадхми. Шинлхнүлгдсн совхозмүдэр, нег үлү РСФСР-н болн Украинск ССР-н зарм областсэр, Белорусск ССР-н эн культуру тарлгыг нег үлү цуг аргггарнэ оргдждүлж кергтэ.

Москват темсэр болн боднигар теткхн тблд. Московск областни райодас талдан, үлгүрн, Рязанск, Тульск, Калужск, Орловск болн Брянск облстастын зарм райодиг бас орлууджд болх бэйсн болджана. Темс болн бодниг тарджд ургггггар шинлхнүлгдсн эн райодни совхозмүдэр деер заагдсн культурумүд тархнн тблэ икнц болн темс тархд улм сэн газр шуудж авч болхми, эн культурумүдиг дөрвдждүлгд-үлгүлгджд, дөрвдждүлгд-үлгүлгджд таргд аргэ учрхми, энүг хойр талагшанды ардж асрдж болхми, кергтэ кемдждггарнэ цаглань удобрят келжд болхми, кергтэ болсн газртнэ — ус-лдж чиги болхми.

Москват темсэр болн боднигар теткхн тблд. Московск областни райодас талдан, үлгүрн, Рязанск, Тульск, Калужск, Орловск болн Брянск облстастын зарм райодиг бас орлууджд болх бэйсн болджана. Темс болн бодниг тарджд ургггггар шинлхнүлгдсн эн райодни совхозмүдэр деер заагдсн культурумүд тархнн тблэ икнц болн темс тархд улм сэн газр шуудж авч болхми, эн культурумүдиг дөрвдждүлгд-үлгүлгджд, дөрвдждүлгд-үлгүлгджд таргд аргэ учрхми, энүг хойр талагшанды ардж асрдж болхми, кергтэ кемдждггарнэ цаглань удобрят келжд болхми, кергтэ болсн газртнэ — ус-лдж чиги болхми.

муд болн нань чиги көблэчир-тер шинлхнүлгдсн совхозмүдт шуудж гарггг кергтэ. Москва эргндк райодни совхозмүдэр тинч производствэ гарггджд болхн, Сернуховск райодна «